מכון שיטים
ארכיון החגים הקיבוצי

מערך לכתה ו'

מהודו ועד כוש – חג הגלות

תמצית המערך: סיפור המגילה כסיפור העם בגלות.

- בחינת מציאות הגלות במגילה.
- השוואת התרבות הפרסית כפי שמשתקפת במגילה, לתרבות היהודית והעברית.
- בחינת המסרים האפשריים של סיפור המגילה ביחס לגלות.

1. <u>ישנו עם אחד – החברה הפרסית והיהודים</u>
   - מה מאפיין את החברה הפרסית ואת חצר המלך אחשוורוש?
   - מה היה מקום היהודים בחברה הפרסית?
   - איך היהודים השתלבו בה ועל מה שמרו?
   - אילו מאפיינים של גלותיות קיימים בסיפור המגילה?
2. <u>דילמות של שמירת זהות והסתרת זהות</u>
   - זהות אישית ולאומית, מתי אנחנו נאלצים להסתירה ומדוע? מה אנחנו עושים במצבים כאלו?
   - על מה נשמור ובמה נתאים עצמנו לסביבה?
3. <u>מסרי המגילה</u>
   - שתי קריאות אפשריות של המגילה.

ישנו עם אחד – היהודים בממלכת פרס

מהלך השיעור:

פרק א

א וַיְהִי, בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד-כּוּשׁ--שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה, מְדִינָה. ב בַּיָּמִים, הָהֵם--בְּשֶׁבֶת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ, אֲשֶׁר, בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה. ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ, לְמָלְכוֹ, עָשָׂה מִשְׁתֶּה, לְכָל-שָׂרָיו וַעֲבָדָיו: חֵיל פָּרַס וּמָדַי, הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת--לְפָנָיו. ד בְּהַרְאֹתוֹ, אֶת-עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ, וְאֶת-יְקַר, תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ; יָמִים רַבִּים, שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם. ה וּבִמְלוֹאת הַיָּמִים הָאֵלֶּה, עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל-הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד-קָטָן מִשְׁתֶּה--שִׁבְעַת יָמִים: בַּחֲצַר, גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ. ו חוּר כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת, אָחוּז בְּחַבְלֵי-בוּץ וְאַרְגָּמָן, עַל-גְּלִילֵי כֶסֶף, וְעַמּוּדֵי שֵׁשׁ; מִטּוֹת זָהָב וָכֶסֶף, עַל רִצְפַת בַּהַט-וָשֶׁשׁ--וְדַר וְסֹחָרֶת. ז וְהַשְׁקוֹת בִּכְלֵי זָהָב, וְכֵלִים מִכֵּלִים שׁוֹנִים; וְיֵין מַלְכוּת רָב, כְּיַד הַמֶּלֶךְ. ח וְהַשְׁתִיָּה כַדָּת, אֵין אֹנֵס: כִּי-כֵן יִסַּד הַמֶּלֶךְ, עַל כָּל-רַב בֵּיתוֹ--לַעֲשׂוֹת, כִּרְצוֹן אִישׁ-וָאִישׁ. ט גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה, עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים--בֵּית, הַמַּלְכוּת, אֲשֶׁר, לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ. י בַּיּוֹם, הַשְּׁבִיעִי, כְּטוֹב לֵב-הַמֶּלֶךְ, בַּיָּיִן--אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא, זֵתַר וְכַרְכַּס, שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים, הַמְשָׁרְתִים אֶת-פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ. יא לְהָבִיא אֶת-וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה, לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ--בְּכֶתֶר מַלְכוּת: לְהַרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת-יָפְיָהּ, כִּי-טוֹבַת מַרְאֶה הִיא.

שאלות:

1. ביצד מציין המלך את גדולתו?
2. מה מאפיין את תרבות חצר המלך? איך נראה הארמון? מה עושים האנשים? אילו מנהגים יש להם?
3. מה הם הערכים החשובים בחברה הזו? במה משקיעים?

פרק ב

ה אִישׁ יְהוּדִי, הָיָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה; וּשְׁמוֹ מָרְדֳּכַי, בֶּן יָאִיר בֶּן-שִׁמְעִי בֶּן-קִישׁ--אִישׁ יְמִינִי. ו אֲשֶׁר הָגְלָה, מִירוּשָׁלַיִם, עִם-הַגֹּלָה אֲשֶׁר הָגְלְתָה, עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ-יְהוּדָה--אֲשֶׁר הֶגְלָה, נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל. ז וַיְהִי אֹמֵן אֶת-הֲדַסָּה, הִיא אֶסְתֵּר בַּת-דֹּדוֹ--כִּי אֵין לָהּ, אָב וָאֵם; וְהַנַּעֲרָה יְפַת-תֹּאַר, וְטוֹבַת מַרְאֶה, וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ, לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ לְבַת. ח וַיְהִי, בְּהִשָּׁמַע דְּבַר-הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ, וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל-שׁוּשַׁן הַבִּירָה, אֶל-יַד הֵגָי; וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל-בֵּית הַמֶּלֶךְ, אֶל-יַד הֵגַי שֹׁמֵר הַנָּשִׁים. ט וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְּעֵינָיו, וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו, וַיְבַהֵל אֶת-תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת-מָנוֹתֶהָ לָתֵת לָהּ, וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת לָתֶת-לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ; וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת-נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב, בֵּית הַנָּשִׁים. י לֹא-הִגִּידָה אֶסְתֵּר, אֶת-עַמָּהּ וְאֶת-מוֹלַדְתָּהּ: כִּי מָרְדֳּכַי צִוָּה עָלֶיהָ, אֲשֶׁר לֹא-תַגִּיד.

שאלות:

1. מה המקור של מרדכי? מדוע חשוב לציין מאיפה הוא? מי עוד היה בן קיש ומשבט בנימין?
2. כמה פעמים מופיע השורש ג.ל.ה בקטע? מדוע יש חזרה כה רבה?
3. אילו שמות יש לדמויות? מה מקור השם מרדכי? אסתר? מה השם הנוסף של אסתר? למה אין בו שימוש?

מַרְדוּךְ- המכונה גם בֶּל (שיבוש אכדי של בעל, האל במיתולוגיה הכנענית והמוזכר גם במקרא), הוא אל מהמיתולוגיה הבבלית, ראש הפנתיאון הבבלי, והאל התומך של העיר בבל.

עִשְׁתָּר או אִשְׁתָּר- היא המקבילה האכדית לאִינַנַּ השומרית ועשתורת השמית. אלת הפריון, האהבה והמין.

שאלות:

1. מה מוסיף לנו מידע זה על השמות מרדכי ואסתר? מה מבטאת הבחירה הזו?
2. מדוע מסתירה אסתר את זהותה? מה ניתן ללמוד מכך על מצבם של היהודים בממלכה?

פרק ג׳

ב וְכָל-עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר-בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ, כֹּרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהָמָן--כִּי-כֵן, צִוָּה-לוֹ הַמֶּלֶךְ; וּמָרְדֳּכַי--לֹא יִכְרַע, וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה. ג וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ, אֲשֶׁר-בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ--לְמָרְדֳּכָי: מַדּוּעַ אַתָּה עוֹבֵר, אֵת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ. ד וַיְהִי, באמרם (בְּאָמְרָם) אֵלָיו יוֹם וָיוֹם, וְלֹא שָׁמַע, אֲלֵיהֶם; וַיַּגִּידוּ לְהָמָן, לִרְאוֹת הֲיַעַמְדוּ דִּבְרֵי מָרְדֳּכַי--כִּי-הִגִּיד לָהֶם, אֲשֶׁר-הוּא יְהוּדִי. ה וַיַּרְא הָמָן--כִּי-אֵין מָרְדֳּכַי, כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ; וַיִּמָּלֵא הָמָן, חֵמָה.

שאלות:

1. במה שונה מרדכי מכל אנשי החצר?
2. מדוע מרדכי מקפיד דווקא על מצווה זו? מה משמעות ההשתחוות?
3. מה ההסבר שנותן מרדכי להתנהגותו?
4. האם לדעתכם נהג מרדכי בשורה? האם שווה לסכן את עצמו ואת עמו בשביל לשמור על זהותו?
5. איך מגיבים האחרים להתנהגותו של מרדכי? מדוע חשוב להם שמרדכי ישתחווה?

ו וַיֵּבֶז בְּעֵינָיו, לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדֳּכַי לְבַדּוֹ--כִּי-הִגִּידוּ לוֹ, אֶת-עַם מָרְדֳּכָי; וַיְבַקֵּשׁ הָמָן, לְהַשְׁמִיד אֶת-כָּל-הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל-מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ--עַם מָרְדֳּכָי. ז בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן, הוּא-חֹדֶשׁ נִיסָן, בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה, לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן, מִיּוֹם לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים-עָשָׂר--הוּא-חֹדֶשׁ אֲדָר. {ס}

ח וַיֹּאמֶר הָמָן, לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ--יֶשְׁנוֹ עַם-אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים, בְּכֹל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ; וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת מִכָּל-עָם, וְאֶת-דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים, וְלַמֶּלֶךְ אֵין-שֹׁוֶה, לְהַנִּיחָם. ט אִם-עַל-הַמֶּלֶךְ טוֹב, יִכָּתֵב לְאַבְדָם; וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר-כֶּסֶף, אֶשְׁקוֹל עַל-יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה, לְהָבִיא, אֶל-גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ. י וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת-טַבַּעְתּוֹ, מֵעַל יָדוֹ; וַיִּתְּנָהּ, לְהָמָן בֶּן-הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי--צֹרֵר הַיְּהוּדִים. יא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן, הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ; וְהָעָם, לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ.

שאלות:

1. מדוע המן מעביר את זעמו לכל העם היהודי? מה הופך את התנגדותו של מרדכי לעניין לאומי?
2. כיצד משכנע המן את אחשורוש להשמיד את היהודים? מה הטיעונים שלו?
3. מה ניתן ללמוד על חייהם של היהודים בממלכת פרס מדברי המן? איך ואיפה הם חיים? אילו מנהגים וחוקים יש להם?

<u>דיון מסכם</u>

1. מה מצבם ומעמדם של היהודים בממלכת אחשורוש?
2. באילו תחומים משתלבים היהודים בחברה הכללית (שמות, לבוש, מראה)?
3. במה היהודים שומרים על זהותם? (מצוות השתחוות)
4. אילו דברים נראים לכם מרכזיים, באופן שלא הייתם מוכנים לשנות אפילו אם תסכנו את עצמכם ואת סביבתכם?
5. היכן מוזכרת ארץ ישראל במגילה? באיזה הקשר? (לא מוזכרת, רק ירושלים מוזכרת כמקום מוצאו של מרדכי)
6. אילו מאפיינים של חברה גלותית יש ליהודים בממלכת אחשורוש?
7. במה דומה ובמה שונה מצב זה מהמצב של יהודים בגולה היום?

שמירת זהות והסתרת זהות

<u>מהלך השיעור:</u>

לֹא-הִגִּידָה אֶסְתֵּר, אֶת-עַמָּהּ וְאֶת-מוֹלַדְתָּהּ: כִּי מָרְדֳּכַי צִוָּה עָלֶיהָ, אֲשֶׁר לֹא-תַגִּיד. (פרק ב' פסוק י)
וַיְהִי, באמרם (בְּאָמְרָם) אֵלָיו יוֹם יָוֹם, וְלֹא שָׁמַע, אֲלֵיהֶם; וַיַּגִּידוּ לְהָמָן, לִרְאוֹת הֲיַעַמְדוּ דִּבְרֵי מָרְדֳּכַי--כִּי-הִגִּיד לָהֶם, אֲשֶׁר-הוּא יְהוּדִי. (פרק ג פסוק ד)

מרדכי מורה לאסתר להסתיר את זהותה, אך הוא בעצמו מגלה את היותו יהודי.

שאלות:

1. מדוע נוהג מרדכי שונה ממה שהוא מורה לאסתר?
2. איזו דרך עדיפה בעיניכם ומתי?

משה מנדלסון, פילוסוף יהודי בתקופת ההשכלה בגרמניה 1729-1786 תבע את הביטוי:
<u>'היה יהודי בביתך ואדם בצאתך'</u>
'קבלו הנימוסים (מנהגים) ואת החוקה של הארץ שאתם גרים בה, אבל החזיקו בכל עוז בדת אבותיכם.
שאו את משאות שתיהן בכל אשר כוחכם.'

שאלות:

1. איך מציע מנדלסון לפתור את בעיית היהודי בגולה?
2. איך הוא מציע להשתלב ואיך לשמור על הזהות?
3. מה היתרונות והחסרונות של הגישה הזו?

<u>הסתרת זהות – תיאורי מצב</u>

אתם משלחת למפגשי נוער בטורקיה. לאור המצב המתוח בין המדינות אומרים לכם לא להפגין את זהותכם הישראלית – לא לדבר בעברית ברחוב ולא להסתובב עם כתובות או סמלים ישראליים. חלק מחברי המשלחת חושבים שלא צריך לנסוע בתנאים האלו, "אם לא רוצים אותנו אז אין מה לבוא" אמר אלון.

"אבל זו בדיוק מטרת המשלחת ליצור הכרות והדברות" טענה אלה.

1. מה את/ה חושב? האם עליכם להסכים לתנאים של הסתרת הזהות או לוותר על הנסיעה?

אחיך מטייל בחו"ל הוא מספר לך שפגש מטייל מכווית, הם התיידדו והמטייל הכוויתי הציע לו לטייל יחד ברכב שלו. אחיך רוצה לטייל עימו אבל הוא חושש לספר לו שהוא ישראלי, כי הוא ינתק עימו קשר. מצד שני אם לא יספר זה יתגלה במהלך הטיול, מהחפצים שברשותו, שכתוב עליהם בעברית או משיחות שישמע.

2. מה תייעץ לאחיך. האם עליו להסתיר את זהותו או לספר לידיד ולהסתכן באיבוד ההזדמנות?

כל החברים שלך אוהדים את קבוצת הכדורגל בית"ר ירושלים. אתה וכל משפחתך אוהדים שרופים של הפועל ת"א. החברים צופים במשחקים יחד, אתה משתדל לא לצפות איתם כדי לא לגרום לצעקות ועלבונות. חלק מחבריך אפילו לא יודעים שאתה אוהד קבוצה יריבה. בקרוב מתקיים משחק חשוב בין שתי הקבוצות. לאחד מחבריך יש כרטיס עודף למשחק ביציע של בית"ר.

3. מה תעשה? האם תלך איתו? האם תשב ביציע הקבוצה היריבה? האם תסתיר את רגשותיך בזמן המשחק או תביע אותם למרות הקהל שסביבך?

רונית חברתך היא נערה דתייה שלומדת איתך בבי"ס ממלכתי. יש לה חבר מהכיתה המקבילה, חילוני. היא חוששת לגלות בבית שהיא יוצאת עם אורי ושהוא חילוני, היא חוששת מהתגובה של הוריה ומשפחתה. מסיבת יום ההולדת שלה מתקרבת ואורי מצפה שתזמין אותו למסיבה בביתה, אבל כך יתגלה הסוד, או שתאלץ לבקש מאורי להסתיר את חברותם. רונית מתייעצת איתך מה לעשות.

4. מה תייעצי לה? האם עליה לגלות את הדבר למשפחתה ולהסתכן בכעס ואפילו באיסור על הקשר? או שעליה לבקש מאורי להסתיר את הקשר ביניהם ולהסתכן בכך שהוא יכעס או יסרב?

<u>דיון</u>

1. מתי כדאי לשמור על הזהות שלך ומתי רצוי להתאים עצמך לסביבה?
2. מה הקריטריונים לפיהם הכרעתם בין הסתרת הזהות להצגתה?
3. האם יש הבדל בין זהות לאומית לזהות אחרת כמו קבוצת השתייכות? אוהדי ספורט?

סיכום

אחד המאפיינים הבולטים של הגלות הוא הצורך להשתלב בחברה שאינה יהודית והדילמה במה לשמור על הזהות, ובמה להתאים עצמך לסביבה. אין זה המאפיין היחיד של הגלות. הגלות היא גם תלות באחרים וחוסר עצמאות. מרדכי ואסתר הצליחו לתמרן את השלטון ולהציל את עמם, אבל אי-אפשר להבטיח הצלה כזו כאשר נמצאים תלות בשליטים אחרים.

מה המסר של מגילת אסתר?

מהלך השיעור:

הסבר:

סיפור מגילת אסתר שונה מיתר ספרי התנ"ך בשני מרכיבים:

1. הסיפור מתרחש בגלות, לא בארץ ישראל, ולא בדרך אליה; ארץ ישראל לא מוזכרת בסיפור. רק ירושלים מוזכרת במגילה, כתיאור מקום מוצאו של מרדכי.
2. אלוהים לא מוזכר בסיפור. יש המפרשים את אזהרתו של מרדכי לאסתר כרמיזה על ההשגחה האלוהית.

שאלות:

1. מדוע הוכנס לתנ"ך ספר שאין בו איזכור לארץ ישראל או למעשי האל או תורתו?
2. אילו מסרים יש בסיפור? מה המסר המרכזי?

הסבר: ניתן לקרוא את הסיפור בשני אופנים:

- חיוב הגלות – ההשגחה האלוהית נמצאת בכל מקום. אפילו בתנאים הקשים ביותר של הסתתרות ואיום ההשמדה, מצליח עם ישראל לשרוד. כל עוד אנו נאמנים ומתוחכמים אנחנו יכולים לחיות בכל מקום, להתמודד עם כל שלטון.
- שלילת הגלות – הסיפור הוא אזהרה למה עשוי לקרות לעם ישראל בגולה, מה עשוי לקרות אם לא ייקח אחריות לגורלו וישב בארצו תחת שלטון עצמי. במקרה זה הצליחו מרדכי ואסתר למנוע את האסון בתחבולות, אך אין ערובה שהצלחה זו תמשיך. בתוך ההצלה חייהם של היהודים בממלכת פרס אינם חיים מלאים כי הם אינם יכולים לבטא את דתם ותרבותם.

- איזה מסר משני המסרים נראה לכם נכון יותר?
- האם עלינו להתנגד לחיים בגלות גם היום?

- האם יש ערך לחיים בארץ ישראל ובמדינת ישראל או שאנחנו כאן רק כי נולדנו כאן?
- האם צריך לנסות ולהביא את היהודים החיים בגולה לארץ? מדוע? אם טוב להם והם חשים בטוחים וחיים חיי שפע בארצותיהם למה לעלות?

בונוס...

מן המשעול / יוסף חיים ברנר

צעקתנו אחת היא: ארץ-מולדת אין לנו, היהודים. ובלי ארץ חיינו אינם חיים... גיטו – זהו מקום, שהעבודה היסודית אינה נעשית ואינה ניתנת להיעשות על ידינו, ולפיכך אין אנחנו קשורים אליו, אין אנחנו יכולים להיות קשורים אליו, לפיכך אין הוא יכול להיות למולדתנו, לפיכך אי-אפשר לנו לבלי להרגיש, כי זרים אנו בו...

ואם עוד יש תקוה, כי נשתחרר בזמן מן הזמנים מקללת הגיטו, ואפילו במקצת, ואפילו חלק קטן שבקטנים מעמֵנו, הנה אין דבר זה אפשרי אלא על ידי מהפכה שרשית בחיינו, בתכונתנו, על ידי יצירת עבודה עברית על קרקע השייך לנו...

1. מה הוא גטו? מה מגדיר אותו?
2. מה גורם להרגשת זרות? וחוסר חיבור?
3. מה היא התקווה לשחרור מהגטו? האם מספיק להגיע לארץ ישראל?
4. איזו מהפיכה צריך לעשות באופי?

האם לדעתכם אנחנו היום במצב של גטו או במצב של שחרור? האם יש לנו עבודה עברית על קרקע משלנו? (מי עובד בחממות, ובחקלאות בכלל? מי עובד בבנין בארץ? ובסיעוד וטיפול בקשישים?)